

Іван ПАТЕР

*доктор історичних наук, професор
головний науковий співробітник відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>
e-mail: I.Pater@nas.gov.ua*

ШЕВЧЕНКІАНА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ У ТАБОРАХ АВСТРО-УГОРЩИНИ ТА НІМЕЧЧИНИ (1914–1918)

Розглянуто відзначення Шевченківських свят полоненими українцями в таборах Австро-Угорщини (Фрайштадт) і Німеччини (Вецляр, Зальцведель та Раштат). Наголошено, що все українське громадянство щорічно в березні святкувало Шевченківські дні, які, по суті, стали національним торжеством. Акцентовано, що за часів російського панування в Наддніпрянщині царський уряд забороняв вшановувати пам'ять Т. Шевченка, особливо це виявилось 1914 р., коли українці всього світу відзначали 100-річчя від дня народження Кобзаря, у Наддніпрянщині святкували «німий ювілей».

Констатовано, що в роки Першої світової війни понад 500 тис. українців опинилося в полоні Центральних держав. Однак зауважено, що, перебуваючи в неволі, полонені українці не забували вшановувати пам'ять великого Тараса. Зазначено, що завдяки діяльності Союзу визволення України у всіх українських таборах Австро-Угорщини й Німеччини щороку відбувалися величаві святкування в честь Кобзаря – не тільки як геніального поета, але й як духового натхненника української нації. Наголошено, що під впливом ідей Т. Шевченка прокинулося все свідоме українство, своїми творами він вселив українцям віру в можливість бути господарями у своїй хаті, а для досягнення цієї мети вказав, що потрібно «рвати кайдани» й будувати «нову вільну сім'ю».

Стверджено величність Шевченківських свят у всіх таборах, на які збиралися сотні полонених. Зазначено, що відбувалися концерти, ставили вистави за творами поета, проводили вечори декламації, видавали таборові часописи – «Розвага» (Фрайштадт), «Вільне слово» (Зальцведель), «Розсвіт» (Раштат), «Громадська думка» (Вецляр), щороку присвячували Шевченківському святу спеціальні номери, у яких друкували окремі твори поета, статті про його творчі здобутки, а найголовніше – значення Т. Шевченка для України як борця за волю.

Наголошено на урочистостях відзначення полоненими свят Т. Шевченка після революції в Україні. Встановлено, що всі, хто виступав, акцентували на тому, що він перший розпочав боротьбу з царизмом, а його ідеї втілили в життя українські борці в 1917–1918 рр. Констатовано, що сьогодні нащадки продовжують вшановувати пам'ять свого Великого Кобзаря.

Ключові слова: Тарас Шевченко, табори полонених, вшанування Кобзаря.

Українці щорічно відзначають пам'ять Тараса Шевченка – свого найбільшого поета, який із низин раба-кріпака піднісся на вершини духовної творчості й культури, здобуваючи для себе невмирущу славу й стаючи гордістю нації (Невиповнений «Заповіт», 1917, с. 161). Ці урочистості стали для українського народу, по суті, національним святом. Здається, що українці єдині у всьому світі придумали собі таке свято. Немає в Україні такого місця, де би свідоме громадянство щороку в березні не відзначало б Шевченківське свято.

Постаті Т. Шевченка і його творчій спадщині присвячена надзвичайно велика кількість наукових досліджень, науково-популярних публікацій, художньо-мистецьких творів відомих учених: істориків, літераторів, мовознавців, культурологів, мислителів, які завжди прагнули й намагаються сьогодні досягнути неперевершеної спадщину й життєпис Великого Кобзаря.

Першими історіографами означеної теми стали знані діячі Союзу визволення України (СВУ): Володимир Дорошенко (Дорошенко, 1915, с. 1–3), Андрій Жук (Жук, 1917, с. 168–169), Богдан Лепкий (Лепкий, 1918, с. 1), Теофіль Мелень (Мелень, 1915а, с. 10–12; Мелень, 1915б, с. 12–14), Василь Сімович (Сімович, 1915, с. 8–11; Сімович, 1921, с. 11), Степан Смаль-Стоцький (Смаль-Стоцький, 1934), Омелян Терлецький (Терлецький, 1919), Микола Троцький (Троцький, 1917, с. 171), Василь Сімович (Василь Верниволя) (Верниволя, 1917а; Верниволя, 1917б).

Важливою підмогою у написанні цієї розвідки стали спогади полонених, зокрема Байди (Байда, 1918, с. 1–2), Вашка (Вашко, 1917, с. 4), Олекси Кобця (Варави) (Кобець, 1959), Костянтина Пархоменка (Даниленка К.) (Пархоменко, 1917, с. 7–8), Г. Червоного (Червоний, 1916, с. 2–5;), Якимця (Якимець, 1916, с. 7) (імена не встановлено) та ін.

У радянську добу з творів Т. Шевченка вилучали патріотичні та національні напрямки, створювали образ поета-бунтаря, революціонера, палкого прихильника та друга «великого» російського народу. Такі трактування творчості Кобзаря зберігалися практично до кінця 1980-х років.

Новий етап осмислення творчості Шевченка розпочався з 90-х років минулого століття. Щодо досліджуваної теми варто виокремити ювілейний збірник наукових праць «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Тарас Шевченко і соборна Україна», присвячений 200-річчю від дня народження Кобзаря (Україна, 2015). У збірнику подано окремі статті, у яких відображено шевченківські святкування в різних українських і європейських регіонах у різні періоди (Литвин, 2015, с. 261–267; Патер, 2015, с. 268–285; Заброварний, 2015, с. 441–448; Жеплинський, 2015, с. 449–450). Важливі щодо висвітлення цієї теми публікації Володимира Литвина (Литвин, 2014), Романа Ковалю (Коваль, 2014), Марини Палієнко та Ігоря Срібняка (Палієнко, Срібняк) тощо.

В Україні багато разів відзначали ювілеї, щораз більших розмірів набирало святкування пам'яті Т. Шевченка і його культ. Однак розгляну тільки два обходи поета, які мали величаво відбутися в 1911 р. і 1914 р. Так, у 50-ту річницю його смерті в Києві планували закладини пам'ятника Т. Шевченкові. Але замість проведення конкурсу щодо проекту пам'ятника та визначення місця для нього, була заборона публічного святкування – ці справи відклали до річниці уродин поета (Жук, 1917, с. 168).

Заборона обходу роковин Кобзаря діяла і в інших містах, зокрема в Харкові, Катеринославі, Одесі. Не дозволили вшанування поета й у м. Лубни на Полтавщині.

ні. Українець із цього міста, який під своїм дописом у «Вістнику СВУ» підписався «полонений з Гетьманщини», згадував, оскільки день вшанування пам'яті припав на перший день Великого посту, коли заборонялися будь-які концерти чи театральні вистави, то мусіли лубничани відкласти це дійство на пізніше. А в день смерті поета відправили в церкві тільки панахиду. «Аж ось з наближенням Шевченкових днів, – зазначено у статті, – почали з'являтися на небосхилі нашого політично-національного життя все чорніші й чорніші хмари» (Полонений з Гетьманщини, 1917, с. 166). Почали надходити сумні новини щодо відзначення роковин аж до офіційного повідомлення про їхню повну заборону. «Хотілося кричати несамовитим криком, аби почув цілий світ про ту страшну кривду, яку заподіяло московське правительство усьому народові України, – з жалем констатував полонений лубничанин, – але нічого з того не виходило. Тяжка залізна рука ворогів українського народу придушила все, що було живого. Належного відпору дати не було сил» (Полонений з Гетьманщини, 1917, с. 166).

Відзначити 100-літній ювілей уродин Т. Шевченка громадянство Наддніпрянщини прагнуло урочистими засіданнями, громадськими панахидами, популярними відчитами для населення про життєвий і творчий шлях Кобзаря, надання його імені вулицям та школам, поширення творів поета тощо.

У Києві утворено Шевченківський комітет, що займався далі справою пам'ятника, визначивши й місце для нього, дальшим збиранням пожертв, сума яких у підсумку дійшла до 200 тис. руб. У кожному українському місті та селі, у великих містах поза Україною, де були українські колонії, місцеве громадянство готувалося до святкування ювілею.

Що сильнішим ставало національне пробудження народу в очікуванні Шевченківських свят, то дужче стискалися окупи навколо відзначення цієї знаменної дати. До царського уряду посипалися донесення «нащадків Іскри й Кочубея», різних чорносотенців, що під покровом Кобзарєвого ювілею готується українська революція, мета якої відірвати Україну від Росії (Жук, 1917, с. 168–169). Вони робили різні інтриги, щоб те свято не відбулося. Називали Т. Шевченка богохульником, бо він у своїх творах ганьбив попів і «с неуваженієм атнасілся к святой церкві і православному духовенству», зневажав царів і через це не заслужив на публічну пошану (Червоний, 1916, с. 3).

За кілька тижнів перед річницею царський уряд заборонив святкування Шевченкового ювілею. Міністр внутрішніх справ Росії Николай Маклаков (Николай Маклаков) видав наказ губернаторам і градоначальникам не допускати ніяких публічних виступів у Шевченкову річницю, а синод заборонив духовенству правити панахиди по українському поетові (Жук, 1917, с. 169). Навіть внесена в Думі й прийнята нею інтерпеляція російських трудовиків і соціал-демократів не відвернула заборони. «Полохливі й умірковані українські патріоти, – наголошував відомий громадсько-політичний діяч А. Жук, – по сій забороні сказали, що будуть в серцях шанувати пам'ять Шевченка, будуть мовчати» (Жук, 1917, с. 169). Однак усе це не відвернуло найактивніших елементів українського громадянства – «цвіт народу» – від вшанування пам'яті того, чий слова лунали в ті дні: «Вставайте, кайдани порвіте!» (Жук, 1917, с. 169).

Полонений Фрайштадтського табору, учасник протестних акцій проти урядової заборони святкування Шевченківського ювілею в Києві 1914 р. Г. Червоний згадував: «І вже з вечора (24 лютого ст. ст.) можна було бачити поліцейські патрулі. Це було як

вигук грому серед білого дня задля всіх киян, бо все-таки була надія, що хоч не вся намічена програма, але ж добра частина її, не буде заборонена. Це ж оголошення (про заборону свята) намісника города було іскрою, яка запалила страшний вогонь, котрий вибух у боротьбі українців з правительством за своє потоптане національне право» (Червоний, 1916, с. 3–4).

Зранку 25 лютого (ст. ст.) представники студентів-українців Київського університету, отримавши відмову настоятеля Софіївського собору відслужити панахиду по Т. Шевченкові, були заарештовані. Їхні товариші вирішили три дні не відвідувати лекцій і провести протест проти заборони відзначати Шевченківське свято. До гурту студентів долучилися робітники, які полишили роботу на фабриках. Над демонстрантами з'явився прикрашений мереживним рушником і квітами портрет поета. До студентсько-робітничої маніфестації приєднувалися й інші процесії протестувальників, які зі співом «Вічна пам'ять» та портретами Т. Шевченка і національними прапорами рушили до Софіївської площі, щоби відслужити панахиду по Кобзареві (Червоний, 1916, с. 4). Тут на протестувальників уже чекала поліція. Начальник наказав демонстрантам розійтися, бо інакше дасть команду: «Стріляти!». У відповідь знову залунала «Вічна пам'ять». На демонстрантів за наказом начальника поліції кинулася сотня кінних стражників, яка вже була налаштована до цього. Очевидець цієї масакри Г. Червоний так описав розгін маніфестації: «Стали топтати кіньми, бити нагаями ... Десять від нагайки кричали жінки, хтось плакав, стогнав, когось заарештували, потягли ...

Та ще не встигли вгамуватися від того, як закричали: “козаки! Козаки!” й у ту ж мить почувся свист, п'яний крик і з усіх боків налетіли козаки. Коні їх уже не боялися йти на людей, топтали їх, та й самі козаки не жаліли батогів і рук, били по чому попало. Метнулася 10-тисячна товпа, почала тікати, але скрізь лютували козаки ... Багацько людей збили вони кіньми, подавили підковами руки, ноги, порозбивали голови. Через тих, що падали бігли другі люди, топтали їх, лізли у вікна й двері магазинів і т. д. Плач, стогони. Видно було багацько людей з окривавленими обличчями й руками» (Червоний, 1916, с. 4).

Авторові цього спомину якось пощастило втиснутися у якийсь двір, але й там було небезпечно. Адже відбувалася гульба чорносотенців за царя-батюшку, які також били людей, виганяли з дворів і кричали: «Бей мазепінцоф!» (Червоний, 1916, с. 4).

Багато людей було побито, заарештовано. «Так, – резюмував колишній учасник цього “Шевченківського святкування” в Києві Г. Червоний, – український народ святкував пам'ять одного з найкращих своїх синів і замість радощів поніс на собі рани від козацьких батогів» (Червоний, 1916, с. 5). Такі ж демонстрації відбулися й в інших великих містах Наддніпрянщини (Жук, 1917, с. 168–169).

Так, Київ не став осередком Шевченківських свят – ним став Львів, а Наддніпрянщину примусили відсвяткувати «німий ювілей» (Голубець, 1914, с. 52).

У Галичині та на Буковині Шевченківський ювілей відзначали не тільки в більших містах, а й у кожному містечку і селі. Так, у с. Русів та м. Снятин виступав на Шевченковому святі письменник Василь Стефаник, який, власне, й наголосив, що «саме Шевченко об'єднує нас, українців, на сході і на заході у велику націю, і прийде час, коли всі будемо жити у вільній Україні» (Гоян, 1998, с. 402). У Львові всі українські інституції – Наукове товариство ім. Шевченка, «Просвіта», «Дністер», Українське педагогічне товариство «Рідна школа» та ін. – на своїх будинках вивісили портрети Т. Шевченка, прикрашені квітами й рушниками. Ювілейна академія відбулася

9 березня 1914 р. у Львові у спортовій палаті при вул. Зеленій, оскільки міська адміністрація, що складалася здебільша з поляків і євреїв, заборонила проводити свято в міському театрі. Із промовою виступив найвизначніший із тогочасних українських парламентаріїв Євген Олесницький. Він наголосив: «Не однаково доводиться всім українським землям стрічати велике свято епохи. Закована Україна й старовинний наш Київ стрічають ці великі роковини глухою мовчанкою ... Наша побідна пісня мішається з брязком оков, наложених на український народ там, де родився і жив Кобзар, де стоїть його могила, куди, наче до української Мекки, звернені нині очі й серце народу ... Ніякі окови не скують “душі живої і слова живого”, того слова, що має за собою століття Шевченківської епохи» (Діло, 1914, 10 березня).

Варто зазначити, як би не було важко святкувати ці Шевченківські ювілеї, все-таки до цих знаменних дат видано низку книжок, опубліковано чимало статей, у Галичині з'явилися пам'ятники поетові, закладено окремі інституції й названо їх іменем Т. Шевченка, не кажучи вже, що скрізь у галицько-буковинських землях відбувалися вечорниці та концерти.

Вершиною святкування 100-річчя від дня народження Т. Шевченка став сокільсько-січовий здвиг 28 червня 1914 р. у Львові. У маніфестаційному поході взяло участь понад 12 тис. соколів і січовиків. Саме тоді, коли проходив величний Ювілейний Шевченківський здвиг, до Львова надійшла несподівана звістка зі Сараєво про вбивство австро-угорського престолонаслідника принца Франца-Фердинанда (Franz Ferdinand von Österreich-Este) та його дружини Софії (Sophie Maria Josephine Albina Gräfin Chotek von Chotkow und Wognin). Тому 28 червня 1914 р. записано в історії людства як «чорний день», а Сараєвська трагедія переросла в Першу світову, або Велику війну, що давно визривала в політичних колах Антанти й Центральних держав.

Однак українці не перестали святкувати Шевченківські дні й після ювілейних 1911 р. і 1914 р. Навіть у тих тяжких обставинах серед страшної воєнної завірюхи, де тільки можна було, відбувалися Шевченківські свята. Не минули вони й полонених українців.

Потрібно наголосити, що з вибухом війни до армій країн, які воювали, було мобілізовано велику кількість українців. Так, до російської армії, за різними методиками підрахунку, чисельність призваних коливалася від 3,5 до 4,5 млн, а в австро-угорському війську – від 250–300 до 700 тис. осіб (Литвин, 2008, с. 396; Субтельний, 1992, с. 296). Зрозуміло, що чимала кількість вояків-українців у результаті боїв на фронтах потрапляла в полон.

Відповідно до списку австро-угорського і німецького командування, на початку 1915 р. на території Центральних держав перебувало: в Австро-Угорщині – 177, у Німеччині – 122 пункти військовополонених солдатів російської армії, відповідно 82 і 19 – офіцерських. Кількість полонених і серед них українців не подано (ЦДАВО, арк. 1–8). На 1 лютого 1917 р., за даними австро-угорського воєнного відомства, число бранців, взятих у полон Центральними державами, становило 2 874 271 осіб, зокрема в Німеччині перебувало 1 092 055, із них 8 294 – офіцери. За державною належністю найбільше було вихідців із Росії – 2 080 690 осіб (Патер, 2000, с. 274).

В Австро-Угорщині в лютому 1917 р. перебувало приблизно 1,1 млн полонених російської армії, зокрема до 200 тис. українців, а в Німеччині ще в жовтня 1918 р. нараховувалося 1,4 млн вояків російської армії, з яких орієнтовно 300 тис. – українці (Шанковський, 2000, с. 3121). Напевно, потрібно окремо зазначити, що в Росії було

1,7 млн полонених австро-угорської армії, з них майже 120 тис. – українці (Шанковський, 2000, с. 3121).

Варто наголосити, що тоді українці не мали власної держави, яка б захищала їхні інтереси, тому боролися і вмирили за імперії, що не тільки ігнорували їхні національні справи, а й наполегливо прагнули, зокрема Росія, знищити їхній національний рух. І що найгірше – українці як безпосередні учасники боїв з обох сторін змушені були вбивати одні одних. «Єдиним позитивним аспектом війни, – наголошував Орест Субтельний, – було те, що вони виснажували воюючі імперії, створюючи тим самим нові політичні можливості для своїх пригноблених підданих. Але, принаймні попервах, ця можливість була ще занадто віддаленою» (Сутельний, 1992, с. 297).

Однак українці Галичини й Наддніпрянщини, що опинилися в еміграції, відразу відреагували на початок воєнних дій, утворивши 3 серпня 1914 р. Головну Українську Раду*, й почали організовувати військові формації Українських січових стрільців (УСС), а наддніпрянці 4 серпня 1914 р. створили Союз визволення України. Ці організації у війні виступили на боці Центральних держав, проголосивши своїм головним політичним постулатом державність і соборність України. Реалізацію своїх національних змагань пов'язували з поразкою Росії у війні та поваленням царизму, внаслідок чого «на руїнах російської імперії цієї тюрми народів встане Вільна, Самостійна Україна» (Наша платформа, 1914, с. 1–2).

СВУ, крім пропаганди справи української незалежності у європейських країнах, уже з початком війни проводив роботу з полоненими українцями. Наприкінці жовтня 1914 р. Союз одержав згоду воєнних властей Австро-Угорщини на ведення національно-політичної роботи серед полонених українців російської армії з метою вибрати серед них найбільш національно свідомих (ЛАС-2).

Полонених українців, які пройшли відповідний відбір через СВУ, переводили в окремі табори. Перший спеціальний табір для вояків-українців був відкритий на початку листопада 1914 р. у містечку Фрайштадт (Верхня Австрія). У 1917 р. тут разом зі старшинським табором у Йозефштадті (Богемія) нараховувалося 30 тис. полонених українців. Окрім того, в Австро-Угорщині перебували ще табори полонених українців у Дунасардегль (Словаччина) і старшинський у Терезієнштадті (Угорщина) (ЛАС-2; Союз, 1979, с. 52–72).

У Німеччині завдяки копіткій роботі члена Президії СВУ Олександра Скорописа-Йолтуховського з великими труднощами (німецьке Міністерство закордонних справ було дуже проти) вдалося добитися, щоб полонених українців було зібрано у трьох таборах: Раштат, Зальцведель і Вецляр. У них перебувало понад 50 тис. полонених, а в Ганновер-Мюндені 1917 р. – 4 сотні старшин українців (ЛАС-1; Патер, 2000, с. 277). Загалом, упродовж Першої світової війни майже 200 тис. вояків-українців перейшли через табори в Австро-Угорщині та Німеччині (Наріжний, 1942, с. 15).

З метою піднесення національної свідомості полонених українців СВУ створив у таборах Просвітні відділи. Союзові було нелегко проводити свою роботу, яка спочатку натрапляла на значний опір полонених, підбурюваних москалями, поляками, «малоросами», різноманітними «люмпенами пролетаріату» тощо. Однак завдяки наполегливій національно-освідомлюючій праці представників галицько-буковинських і наддніпрянських (здебільша з числа полонених) інтелігентних сил у таборах органі-

* 5 травня 1915 р. реорганізована в Загальну Українську Раду.

зовували школи, бібліотеки, читальні, хори, оркестри, освітні курси, театральні гуртки, будували церкви, засновували кооперативні заклади, видавали таборову пресу, утворювали українські громади та спортивно-мілітарні товариства. У кожному таборі засновано український часопис: у Раштаті – «Розсвіт», Зальцведелі – «Вільне слово», Вецлярі – спочатку «Просвітній листок», згодом – «Громадська думка», Фрайштадті – «Розвага», у Йозефштадті – «Наш голос» (Дорошенко, 1954, с. 35).

Зрозуміло, що все це покращувало матеріальні умови життя полонених, їхній фізичний і моральний стан, піднімало дух, а головне – пробуджувало серед них національну свідомість. Із заляканих полонених, «гарматного м'яса» російської армії, вони перетворилися на політично освічених громадян, у свідомих українців, готових на боротьбу за долю рідного краю. «Українці, – наголошував О. Скоропис-Йолтуховський, – стали розуміти, що то за сили їх душать, для кого й чого заставляють робити єгипетську (рабську) роботу. Ширилось розуміння – ріс український громадянин, і в неволі за дротом зросли кадри вільних людей» (3 листа, 1919, с. 18).

Отже, це було головною метою ініціаторів проведення національно-освідомлюючої праці – багатьох співробітників СВУ. «Адже вже на початку 1917 р. у кожному таборі, – констатував Дмитро Дорошенко, – було по кілька тисяч людей, вповні приєднаних до українського національного руху, свідомих, згуртованих в українських організаціях» (Дорошенко, 1954, с. 36).

Тому українські національно-культурницькі діячі добре усвідомлювали: щоб досягти відповідних успіхів у реалізації своїх національно-політичних цілей, потрібно якнайповніше використати у своїй освідомлюючій праці культ Т. Шевченка. Адже, власне, йому українці повинні завдячувати виставленим ідеалом самостійності Рідного краю. «Він перший, – зазначав працівник СВУ у таборах полонених В. Сімович, – у XIX віку свідомий Мазепинець модерного покрою, від нього пішла “мазепинська язва”» (Сімович, 1921, с. 11). Свідоме українство розуміло, що з вибухом війни потрібно втілити в життя Шевченківський ідеал, який глибоко ввійшов у народну душу і запалив тодішню молодь, за здійснення якого пішли на поле битви УСС. «Треба встати за Україну, треба використати Велику війну, – наголошував В. Сімович, – щоб вона принесла нам політичну волю. Запанував великий запал серед громадянства австрійської України, відчувалося, що або тепер “порвати кайдани і вражою, злою кров’ю волю окропити”, або ніколи» (Сімович, 1921, с. 12).

Зрозуміло, що культ Т. Шевченка для тогочасної української суспільності був символом її змагань до свободного, незалежного буття та розвитку у сім’ї вільних європейських народів. Тому й не дозволяв російський царат Шевченківських святкувань, що засвідчувало безсилля тодішньої влади. Адже багнетами не можна знищити думку, яку сповідують мільйони. Тому ніяке брутальне насильство не в силі було змінити тої реальності, що світ ідей, мрій і бажань Кобзаря запалив народні маси та перетворився на загальнонародне змагання за здійснення його кличів волі, а культ поета набув серед українського громадянства особливого значення. «Отсе перетворювання світогляду Шевченка у світогляд нації, – наголошував публіцист, член СВУ Теофіл Мелень, – йшло дорогою повільного, але постійного розвитку, переходило різні фази, проявлялося в різних формах. Культ Шевченка зростав поступово, поволі ширшав і поглиблювався, захоплюючи чимраз дальші круги суспільності» (Мелень, 1915а, с. 11).

З такою думкою пізніше погоджувався відомий український історик Іван Лисяк-Рудницький, який відзначав величезний вплив Кобзаря на розвиток української

національної свідомості. «Українці, – акцентував історик, – шанували його як пророка, і скоро навколо його імені та пам'яті виріс культ» (Лисяк-Рудницький, 1994, с. 335).

Знаний український літературознавець Юрій Луцький наголошував, що поезії Тараса Шевченка щораз більше знаходили прихильників серед народу, а вплив його ідей все зростав (Луцький, 1998, с. 188).

Не минуло святкування величі Т. Шевченка, відзначення його дат уродин і смерті полонених українців. По всіх українських таборах у Центральних державах відбувалися урочистості в честь Кобзаря. Це пояснювалося тим, що Т. Шевченко був для українців не тільки геніальним поетом, а й духовним батьком української нації. «Шевченко для нас українців, – зазначав Василь Верниволя, – це сама Україна, це цілий зміст нашого національного життя, що Шевченко для нас – усе!» (Верниволя, 1917б, с. 1).

Автор наголошував, що під впливом ідей поета прокинулося все свідоме українство із прагненням волі для рідного народу, стало оцінювати його як свого провідника і сформувало культ (почитання) його особи, почало щорічно його святкувати, щоб ще більше й сильніше поширювати його думки, які стали охоплювати все більші народні маси завдяки таким святкам.

Таборові Шевченківські свята мали на меті національно освідомлювати полонених, перетворювати їх у свідомих громадян, українців, які повинні стати господарями на своїй рідній землі. А для цього однією з важливих ланок цієї роботи українські просвітні діячі вважали відзначення пам'яті Т. Шевченка. Василь Сімович акцентував: «Ця віра, яка була в Шевченка, віра, що “встане Україна” – є й у нас, у тих, хто свідомо взялися за цю роботу. І ми віримо, що ... ми будемо господарями в своїй хаті. За те, що він дав нам цю віру, за те, що він визначив мету нашого життя – ми йому вдячні, – от і ще й тому поклоняємося щороку його тіням» (Верниволя, 1917б, с. 1).

Першими відзначили Шевченківське свято фрайштадтці 1915 р. Табірний часопис «Розвага» з цієї нагоди помістив статтю полоненого Йосипа Іваненка «Тарас Шевченко». Автор наголошував: «54 роки минуло з того часу як на високій горі, над Дніпром, коло города Канева похоронено найбільшого Сина України – Тараса Шевченка. Багато мільйонів людей померло за той час і пам'ять про них загинула безслідно, мов і не жили ніколи. Та Шевченко немов живий поміж нами... Дух його вітає скрізь, де тільки б'ється українське серце – в Україні російській і австрійській, на далекій Сибірі, на широких степах Канади і Бразилії» (Іваненко, 1915, с. 2–3). Йосип Іваненко із сумом констатував, що святкувати роковини Кобзаря, на жаль, доводиться серед важких обставин, адже по «всій Європі шаліє страшна буря – світова війна, в якій пливе ріками й українська кров» (Іваненко, 1915, с. 2–3). Він плекав надію, що серед цієї світової бійни кується краща доля України, а дух Шевченка стане для українців «тим вогняним стовпом, що провадив колись жидівський народ з єгипетської неволі до обіцяного краю» (Іваненко, 1915, с. 2–3). Полонений Й. Іваненко щиро вірив у незалежність своєї Батьківщини, яка «не вмере, не загине». «Вона мусить стати вільна, – наголошував він. – Бо вільна Україна – це справа кращої долі й волі 35-мільйонного українського народу» (Іваненко, 1915, с. 2–3).

Цілком закономірно, що багато бранців-українців ніколи не могли б подумати, що відзначатимуть пам'ять Т. Шевченка серед незвичайних умов. «Хоч у полоні, – писав анонімний автор у статті “Шевченкове свято в воєнному полоні”, – а свобідно!» (Шевченкове свято, 1915, с. 3). Невідомий дописувач згадав святкування

Шевченківських днів 1914 р. у Галичині та Наддніпрянщині. Він дорікав землякам із підросійської України, що вони не читали добре «Заповіту» Кобзаря, не йшли слідами Великого Поета, який закликав «вставайте, кайдани порвіте», бо інакше б давно зруйнували царське панування над українцями. Анонім закликав земляків-полонених вдуматися у слова поета та належно їх зрозуміти: «Учіться, брати мої, думайте, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь!». Відтак просив навчитися своєї минувшини, щоб пізнати, «яких батьків діти, ким, за що закуті», як люди боряться за кращу долю, як потрібно об'єднуватися в міцний гурт, як здобувати волю й свободу. Він звертався із закликом до полонених учитися й думати над тим, як «збудувати власну хату, як добути волю Україні» (Шевченкове свято, 1915, с. 4–5). Якщо, вважав автор статті, «цього навчимося, то може й ми сповнимо його [Шевченків] святий заповіт!» (Шевченкове свято, 1915, с. 4–5).

У день відзначення пам'яті Т. Шевченка у Фрайштадтському таборі у прибраній в національному стилі й переповненій чайні, що слугувала концертною залогою, відбулося святкування. У концерті взяли участь таборові хор і оркестр, а також окремі виконавці з артистичної секції. Відповідно до програми, були виконані кращі твори Тараса Шевченка, деякі з них, заборонені в Росії, які полонені почули вперше, народні пісні, близькі поетові, й твори Кобзаря на музику Миколи Лисенка, Станіслава Людкевича, Михайла Вербицького. Концерт залишив у присутніх гарний святочний настрій (Глядач, 1915, с. 2–3).

Враження від Шевченківського концерту подав у дописі до таборового часопису «Розвага» один із присутніх полонених, що сховався під псевдонімом «Глядач». Він, зокрема, зазначав: «На перші звуки нашого народного гімну “Ще не вмерла Україна” піднялися усі зі своїх місць та вислухали гімн стоячи ... Як хор заспівав “Заповіт”, заглянуло вечірнє сонце в салю, освітило цілий хор, оркестру й образ Тараса (у синьо-жовтих національних хоругвах). Нам здалося, що це було сонце волі, яке повинно зійти для поневоленого народу на Україні, сонце волі для самої України, задля якої Тарас стільки мук переніс та й життя віддав» (Глядач, 1915, с. 2–3).

Вважаю конечним виокремити відзначення 1915 р. Шевченківських днів у Наддніпрянщині. Так, 13 березня у 101-шу річницю від дня уродин Кобзаря у Київському університеті й політехніці розкидано відозви Українського студентського комітету із закликом до молоді провести одноденний страйк через заборону уряду вшанувати пам'ять Т. Шевченка. У справу втрутилася поліція, а відомий реакційний російський публіцист, духовий голова московських шовіністів Михайл Меньшиков (Михаил Меньшиков) у «Новому времени» із приводу цього бив тривогу й закликав до боротьби з мазепинцями, вимагав карати українців як державних зрадників (Вісти, 1915, с. 24).

У Москві та Петербурзі з ініціативи місцевих українських організацій в одній із більших церков (у Петербурзі – в Казанському соборі) відслужили панахиди по Шевченкові. На відправи тут зійшлися представники українських організацій, українська молодь і взагалі вся українська колонія (Вісти, 1915, с. 24).

З нагоди 54-х роковин від дня смерті Т. Шевченка катеринославська «Просвіта» організувала традиційну панахиду та великий літературно-вокальний музичний вечір. «Панахиду відслужено 26 лютого за ст. ст. о 6 годині ввечері в кафедральному соборі, – повідомляла кореспонденція у “Вістнику СВУ”. – Хоч того дня лютувала у місті сніжна заметіль, собор був переповнений вірними, серед яких особливо багато

було шкільної молоді. Були присутні також представники місцевих суспільних організацій, московських і українських, багато інших пошанувачів великого поета, а також великий відділ поліції» (Вістник, 1915, с. 11). Окрім того, 23 лютого 1915 р. відслужено панахиду по Т. Шевченкові в с. Мануйлівці Новомосковського повіту Катеринославської губернії (Вістник, 1915, с. 11).

Традиційний Шевченківський вечір у Катеринославі з великим успіхом відбувся 7 березня 1915 р. Він зібрав чисельну публіку, що заповнила залу театру «Комерческогo клуба». Вступне слово про слов'янофільство Т. Шевченка виголосив український громадський діяч, вчитель комерційної школи Г. Черняхівський (ім'я не встановлено), яке публіка вислухала із глибокою увагою.

Після цього великий мішаний хор в українських костюмах під управою місцевого диригента, вчителя комерційної школи В. Петрушевського (ім'я не встановлено) гарно відспівав «Заповіт», а потім наступило прекрасне виконання сольних, вокальних, музичних номерів і декламацій.

Однак найвизначніші та найбухливіші успіхи мали: артист Київської опери Н. Карлашов (ім'я не встановлено), артистка-декламаторка і громадська діячка Наталія Дорошенко (дружина історика Дмитра Дорошенка): із місцевих сил: тенор Г. Березицький (ім'я не встановлено), піаніст С. Пергаменчиков (ім'я не встановлено) і популярний місцевий громадський діяч та композитор, член міської управи А. Гротто-Слениковський (ім'я не встановлено).

«Цілий вечір, – зазначено в дописі, – мав характер дуже ідейного Шевченківського свята ... Се був перший і одинокий за цілий рік у Катеринославі великий артистичний український вечір» (Вістник, 1915, с. 11–12). Варто наголосити, що прибуток від концерту розділено між катеринославською українською ідальнею для дітей, батьки яких воювали, та Комітетом допомоги населенню Галичини, що потерпіло від війни (Вістник, 1915, с. 11–12).

Цілком закономірно, що не могли не вшанувати пам'ять Т. Шевченка УСС, для яких він був символом боротьби за самостійність України. Так, 29 квітня 1915 р., у четвер, у с. Варпалянці, що біля Мукачєвого, у місці побуту запасної сотні УСС відбулися святочні вечорниці на честь Кобзаря. «Ніколи ще на Україні не було такого Шевченкового свята, – наголошував Т. Мелень, – відбулося воно серед виїмкових, незвичайних обставин і цілий вигляд та характер його був незвичайний» (Т. М., 1915, с. 12).

Северин Левицький, український педагог і визначний пластовий діяч, а в роки Першої світової війни – січовий стрілець, розповідаючи про свій вишкіл на Закарпатті, так описав місцеперебування запасної стрілецької сотні: «... кадру УСС у 1915 році було перенесено, і мене з нею до нім[ецької] колонії під самим Мукачєвом, Варпалянка. Попередні села (Горонда, Страбичів) були чисто українські, чи пак “руснацькі”, не рахуючи хіба жидів, учителів і священників та членів їх родини, що творили цілком змадяризовану верхівку. У Варпалянці місце “руснаків” зайняли напівзмадяризовані вже німецькі колоністи ще з часів Марії-Терези, чи її сина Йосифа II. Варпалянка розташована на рівнині, у стіп гори-острова, на якій кріпко, спадисто знімалися мури замку Коріятовичів, донедавна ще тюрма для інтернованих на початку війни 1914 р.» (Левицький).

На великій, відкритій, уквітчаній зеленню терасі встановлено макет Шевченкової могили (робота артиста-малюка Юліана Буцманюка), а збоку – прибрану вінками

емблему (рисунок артиста-маляра Івана Іванця), на якій зображено січових стрільців, що йдуть у бій приступом із надписом: «Вставайте, кайдани порвіте!».

У святі взяли участь понад 300 стрільців, що прибули до Варпаланки з поля бою на двотижневий відпочинок, та майже 600 стрільців із запасної сотні та кадри (особовий склад) (Т.М., 1915, с. 12).

Перед присутніми на святі стрільцями із промовою виступив делегат Боевої управи УСС д-р Володимир Старосольський. Він зауважив, що Шевченківське свято стрільці відзначають серед обставин, у яких ніколи ще його не святкували. «Стоїте в це Кобзареве свято, – наголосив промовець, – не лишень як приклонники Шевченка і почитателі. Стоїте як справжні, щирі й хоробрі борці за його ідею. Стоїте як Шевченкові герої» (Т. М., 1915, с. 13). Опісля відбулися музично-вокальні виступи.

Наступним виступив член Загальної Української Ради Т. Мелень. Він сказав: «Святкуємо пам'ять чоловіка, котрий цілим серцем ненавидів московський царат і котрого царський уряд переслідував безпощадним способом ... Нині ви, товариші Стрільці, переводите в життя, в діло слова Шевченкового заповіту, бо з оружжєм в руках у тяжких кривавих боях боретеся за святе, велике діло, яке мусить бути увінчане перемогою» (Т. М., 1915, с. 13). Після промови всі стрільці гуртом співали «Ще не вмерла Україна», «Не пора» й інших національних пісень.

СВУ, розуміючи значну національно-освідомлювальну й патріотично-виховну роль творчості Тараса Шевченка для українського громадянства, зокрема й для полонених, видав у Відні 1915 р. у двох томах «Кобзаря», з автобіографією й популярною біографією поета пера Дениса Лукіяновича, накладом 21 тис. примірників обох випусків (Шевченко, 1915; Дорошенко, 1917, с. 378). Загальновідомо, що військовополонені українці в таборах Центральних держав із-поміж усіх українських видань найшвидше прагнули придбати «Кобзар», шкодуючи, що не можна дістати його повне видання. «Одною з перших книжок, – зазначав член СВУ Микола Троцький, – виданих Союзом визволення України для полонених, утікачів, українських жовнірів австрійського війська та всіх тих, кого війна примусила полишити рідну оселю, був “Кобзар” і він розійшовся в багатьох тисячах примірників у дуже короткім часі» (Троцький, 1917, с. 171).

Ще не стерлися в пам'яті людей ті часи, коли у вересні 1914 р. російське військо зайняло Львів. Українці-офіцери та солдати російської армії вже незабаром не залишили жодного примірника Шевченкового «Кобзаря» у львівських книгарнях. Українці, що були змушені проливати свою кров «не за Україну, а за її ката», шукали втіхи і поради в рідних рядках улюбленого національного поета. Адже твори Шевченка в Галичині були для солдатів-наддніпрянців ніби символом єдності українських земель, які російські ординці безжалісно й безпощадно знищували. До багатьох із них уже тоді прийшло усвідомлення значення війни для майбутнього України, тобто поразки російського самодержавства й утворення самостійної Української держави (Троцький, 1917, с. 171).

Тому діячі СВУ прекрасно усвідомлювали, що твори Т. Шевченка під час війни були потрібні українцям, як Євангеліє побожним людям у тяжкі хвилини життя. Для одних вони полегшували й поменшували криваві щоденні воєнні події, другим – давали вище зрозуміння трагедії війни, у якій людина розпливається у мільйонній масі й тим самим стає її частинкою великого цілого, а третім – висока гуманність поета давала зрозуміння прагнень і почувань окремих осіб, глибших мотивів висо-

ких і низьких вчинків, яким світова війна надала такий великий простір (Троцький, 1917, с. 171).

Цілком закономірно, що у творчості Т. Шевченка надзвичайно важливими психологічними моментами були страждання, любов, гнів і безмежне психічне піднесення, які у світовій війні зробилися спільними почуваннями багатьох мільйонів людей. Адже саме життя поета було довгим ланцюгом страждань. «Тому, що на муки, яких зазнав Шевченко від російського кріпацтва і тюрми, – наголошував М. Троцький, – були виставлені й мільйони його братів, синів одної з ним матері – України, тим більше були зрозумілі вислови цих мук у творах Шевченка їм і їх нащадкам» (Троцький, 1917, с. 171). Тому й не забували полонені українці в тяжких обставинах, у неволі, за дрого пом'янути «Великого Вчителя, який цілий свій вік боровся за волю пригнобленого українського народу» (Лисий, 1916, с. 4).

У Фрайштадті у контексті 55-ї річниці смерті Т. Шевченка 26 лютого ст. ст. 1916 р. відбулося два віча, організовані Суспільно-просвітнім гуртком у різних бараках. На першому виступило чотири промовці, які зауважили, що вже другий рік відзначається пам'ять поета в неволі, порівнювали Шевченківські обходи в Галичині і святкування у Наддніпрянщині, наголошували на його величчі, порівнюючи зі світовими поетами, акцентували на ролі Кобзаря в національному відродженні. Після виступу кожного промовця відбувалися декламації поезій Т. Шевченка. Закінчилося віче співом національного гімну.

«Весь вечір пройшов яскраво, – зазначав полонений Лукіян Маркіянович. – На вічі збір людей був надзвичайний; народу все та все прибувало; розміщувалися, де хто міг, стояли й сиділи на підлозі. По закінченні люди неохоче розходилися» (Маркіянович, 1916, с. 10–11).

На другому вічі виступило два оратори, які у промовах пояснили значення Т. Шевченка для України. Схарактеризовано його як борця за волю народу, головню ж за знесення кріпацтва, змальовано Кобзаря як громадянина й відроджувача української літератури, зацентровано на потребі відзначення свят видатних людей. Після кожного виступу з великим піднесення продекларовано поезії поета. По закінченню зібрання присутні виконали гімн «Ще не вмерла Україна», довго не розходилися, розмірковуючи над виступами промовців, ділилися спогадами про Т. Шевченка (Василенко, 1916, с. 11).

На свято до Суспільно-просвітнього гуртка надійшло письмове привітання від Жидівського просвітнього гуртка табору Фрайштадт, у якому від щирого серця бажалося «якнайскоріше святкувати свого Великого батька у тій незалежній Україні, за долю якої він так болів душею» (Розвага, 1916, с. 11).

Часопис полонених українців Фрайштадта 26 лютого (10 березня) 1916 р. вийшов під титульним заголовком «Із нагоди 55 літньої річниці смерті найбільшого Кобзаря України це число “Розваги” посвячуємого Його пам'яті» (Розвага, 1916, с. 1–13). На його сторінках були опубліковані уривки з поезій Тараса Шевченка «Неофіти», «Кавказ» і повністю «Заповіт», вірші полонених, присвячені Кобзареві: Дмитра Гаркуші «Перед образом Шевченка» і «На свято Т. Шевченка» з посвятою Іванові Франкові; Івана Чорнодоли «У Шевченкове свято» і «Порадь, Батьку!»; Миколи Смутка «До образу Шевченка в день Його смерті» і Петра Сохи «Шевченко на заслання». Окрім того, поміщені публікації та дописи полонених: Яреми Галайди – «В 55 літні роковини...» і «Шевченко в царському театрі в петербурзі»; Г. Червоного (ім'я не встановлено), Мирона Даниплевича і Лукіяна Маркіяновича «Згадки про святкування».

ня столітнього ювілею вродин Тараса Шевченка на російській Україні»; Онисима Чемари «Кріпацтво й Шевченко»; Лукіяна Маркіяновича і Кліма Василенка «Віча в 55 роковини смерті Шевченка 26 ст. ст. 1916 року».

Всі ці публікації зводилися до віри полонених, що «серед цієї світової пожежі, хто зна, чи не куеться краща будуччина нашого народу, нашої країни! ... і незабаром дождемось ми Вільної України!» (Розвага, 1916, с. 2–3). В українських таборах Німеччини – Вецлярі, Зальцвелелі, Раштаті – також шанувався культ Т. Шевченка. Так, у Вецлярі, де серед полонених значну частину табору становили етнічні українці, щоби «прогнати буденщину», розраджували себе читанням книжок, які передавали з рук у руки. Особливою популярністю користувався «Кобзар» Т. Шевченка, який «мандрував з барака в барак» (Палієнко, Срібняк).

У Зальцвелелі вшануванню Кобзаря 1916 р. були присвячені 8–9 числа часопису «Вільне слово» (Вільне слово, 1916, с. 4–9). Повністю надруковано «Заповіт», поему «Іван Підкова», вірші «Мені однаково» та «В неволі тяжко».

У публікації «Шевченків заповіт і його політична думка» автор – полонений під псевдонімом «Товариш» – акцентував, що бранці все краще аналізували Шевченків заповіт і все серйозніше задумувалися над його виконанням щодо спроби «переведення цього заповіту в діло». «А де є проби, – наголошував він, – там буде й загальне ділання. І вже недалекий той час, коли Шевченків заповіт перейде в наше і в нашу кров, і ми станемо, як один муж, щоби сповнити останню волю нашого духовного батька, що за своїх дітей поклав життя» (Товариш, 1916, с. 5–6).

Варто виокремити, надруковані в часописі «Вільне слово» два спогади полонених: «Моє перше знаомство з “Кобзарем”» (автор – Якимець (ім’я не встановлено)) і «Кобзар мене віродив» (Іван Невеселий). Автори наголошували на геніальності творів Т. Шевченка, із яких читачі пізнавали красу й багатство рідної мови, завдяки яким зрозуміли мету життя, побачили те світло, яке сяяло промінням справедливості, мало вплив на кожну людину зосібна, наводило на дорогу справжнього громадянина, впливало на його духовний розвиток (Якимець, 1916, с. 7; Невеселий, 1916, с. 7–9).

Напевно, варто виокремити один аспект у проведенні Шевченківських свят в українських таборах Німеччини. Вони, крім полонених українців, були розраховані й на німецьку аудиторію. «Вістник СВУ» повідомляв, що з нагоди 102-ї річниці народин Т. Шевченка програма концерту була двомовною – українсько-німецькою. Власне, по-німецьки були подані тільки короткі дані про життя поета та його «Кобзар» (Святочний концерт, 1916, с. 294).

Загалом, 1916 р. був для українських бранців роком нових надій. Ще не стерлися в пам’яті перемога 1915 р. австро-німецьких військ над російськими, звільнення галицько-буковинських земель, Холмщини і Підляшшя, частини Волині й Полісся. Фрайштадтці вважали вигнання московських окупантів із південно- та північно-західних українських етнічних земель подією велетенської боротьби, яка високо піднесе прапор національних домагань, які заповідав Т. Шевченко, закладе підвалини для подальшого успіху українців, вірили, що і «на закордонній Україні (Наддніпрянщині) зацвіте квітка волі і національної праці» (Патер, 2000, с. 284).

Раштатці також сподівалися, що «Шевченкові національно-історичні думки таки не лишилися тільки думками», а хотіли «йти дорогою, вказаною нашим батьком Шевченком, ... здобути собі вільну, нову Сім’ю», закликали «піднімайтесь, українці, Тарас вже гукає./ Рвіть кайдани, волю брати/ Він нас зазиває!» (Розсвіт, 1916, с. 4–5).

Українізація таборів, незважаючи на труднощі, протягом 1916 р. зробила велетенський крок уперед. Національна справа дедалі більше охоплювала бранців, які зрікалися своїх «малоросійських» переконань і «ставали в ряди справжніх борців за волю України, щоби прийти перед очі українського громадянства з ясними очима, чистою совістю» (Патер, 2021, с. 88).

Шевченківські святкування в усіх українських таборах полонених Австро-Угорщини й Німеччини відбувалися 1917 р. напередодні революційних подій в Україні. У Раштаті заходами громади «Самостійна Україна» відзначали полонені 10 і 11 березня 1917 р. 56-ті роковини смерті та 103-тю річницю уродин «найбільшого поета й борця за волю України». Укладено святкову програму, яка разом з оголошенням про Шевченківське свято була надрукована в табірному часописі «Розсвіт».

У перший день після богослужіння й обіду у прикрашеній залі відбулася святкова академія, на якій було заслухано два реферати про Т. Шевченка та концерт. У неділю, другий день, – День січового свята. На площі табору відбувся молебень і парад Січі, на якому із промовою виступив комендант. Він наголосив, що «пошанування своїх великих людей, як Тарас Шевченко, свідчить про зрілість нашого народу й бажав січовикам, аби на слідуєчий рік святкували це свято в себе вдома, у своїй хаті» (О. Т., 1917, с. 3).

Закінчувалося свято виставою «Назар Стодоля» Т. Шевченка. Вона була безплатною, але зібрані кошти від продажу програми передали на волинські школи. Були також і добровільні пожертви на волинські школи – понад 100 марок, що свідчило про розуміння бранцями значення національної освіти (М. М., 1917, с. 3).

На запрошення раштатців не приїхали на святкування представники Вецляра й Зальцведеля, оскільки їхні громади також вшановували пам'ять Т. Шевченка. Однак вони надіслали телеграми з нагоди Шевченківського свята, у яких вецлярська громада бажала, «щоби заповіт Шевченка здійснився», а зальцведельська – «жадаємо здійснення ідеалів нашого поета» (О. Т., 1917, с. 3). У відповідь раштатці бажали бранцям Вецляра й Зальцведеля та всьому українському народові «якнайскоріше визволитися і стати на самостійний шлях» (О. Т., 1917, с. 3).

«Свята пройшли, лишаючи за собою найкращий спомин, – наголошував Омелян Терлецький. – Тисячі наших братів, українців, в день свят в душі прирікали завзято боротися за свої ідеали і не покидати їх доти, доки не повстане Вільна Самостійна Україна» (О. Т., 1917, с. 3).

Окрім проведеного Шевченківського свята, раштатівці присвятили пам'яті поета низку публікацій: «Шевченкові надії» (автор – Марко Митієвський), «Віра Шевченка» (Ф. Ващенко (ім'я не встановлено)), «Шевченкова Катерина» та «Січ» у творах Т. Шевченка» (автор – член Раштатівської громади Тиміш Пархоменко) (Розсвіт, 1917, с. 2–4).

Варто назвати дописи: «Як святкували пам'ять Шевченка» (автор сховався під псевдонімом Вашко) і «Зі споминів» (автор підписався криптонімом М. Б., можливо це член громади Михайло Біличенко). У них показано негативне ставлення московитів до величі Кобзаря, яким, за словами автора Вашка, «приїлося все своє руське (російське), їм стало скучно розважатися звичайними виставами. Їм забажалося вищих утіх, нових, і вони посунули на концерт, чекаючи чогось для них надзвичайного, але зовсім непомітно було, щоби вони шанували пам'ять великого поета» (Вашко, 1917, с. 4).

Особливо принизливим для українців було таке висловлювання про Кобзаря у статті «Шевченко» москаля, московського журналіста Корнія Чуковського (Корней Чуковский) (справжнє ім'я та прізвище – Микола Корнейчук): «Це грубий мужик в здоровенних чоботях, завше п'яний. І нема чого вихваляти його за п'яні вигадки і фантазії» (М. Б., 1917, с. 4–5). Незабаром у часописі «Южна Зоря» з'явився фейлетон під заголовком «З приводу статті Чуковського про Шевченка». Раштатівець М. Біличенко наголошував: «... знайшовся й поміж москалями добродій, котрий не зміг стерпіти зневаги, кинутої на нашого пророка і відповів це дуже влучно» (М. Б., 1917, с. 4–5).

У Шевченківському числі «Розсвіту» надруковано два вірші полоненого М. Чалого (псевдонім члена громади Раштату Миколи Кравчука): «Ідїть, ідїть...» і «До Січі». Таборовий поет закликав полонених українців:

Брати мої! Пора настала:
Вкраїна із труни устала
Й до себе зве, шукає нас,
Бо в боротьбу іти за волю,
За правду, рівність і за долю
Вже час, вже час! (Чалий, 1917, с. 4).

Цілком подібним до заклику раштатців був лист полонених українців Вецлярського табору від 20 січня 1917 р. до СВУ, у якому зазначено: «Ми серцем відчуваємо, що надходить великоповажний історичний момент для України і глибоко віримо, що недалекий вже час, коли на руїнах царської імперії, цієї тюрми народів, зійде сонце Вільної України!» (До Союзу визволення України, 1917, с. 1).

Тарас Шевченко все життя і весь талант пожертвував для народу, вірив у краще його майбутнє, своїми творами запалював український народ на шлях змагань до свободи. Його поезії були злободенними для десятків тисяч українських вигнанців і полонених, які в час воєнного лихоліття опинилися далеко від рідного краю, де «не гріє сонце на чужині» (Кобзар, 1998, с. 219).

Так, 25 лютого ст. ст. 1917 р. фрайштадтці влаштували вечір, присвячений 103-й річниці від дня народження Т. Шевченка. У прикрашеній ялинками і національними прапорами залі стояв великий портрет Кобзаря. Після виконання таборовим хором «Заповіту», репрезентант Просвітнього відділу СВУ В. Сімович виголосив реферат, у якому коротко подав найважливіші віхи життя Т. Шевченка, його роль для українського народу й літератури, важливість як світового поета. Після промови, що неабияк вплинула на присутніх, виконано хоріві твори на слова поета «Було колись на Україні...», «Реве та стогне Дніпр широкий», продекламовано поезії «Буває іноді згадаю...», «Іржавець», «О. А. Козачковському», а на закінчення присутні заспівали гімн «Ще не вмерла Україна». «Шкода, – зазначав дописувач під псевдонімом Ніжинець, – що за пізнім часом мусли скоротити програму – деякі декламації» (Ніжинець, 1917, с. 7).

У неділю, 26 лютого ст. ст., 1917 р. із приводу 56-х роковин смерті Кобзаря, силами всіх таборових організацій Фрайштадта влаштовано велике Шевченківське свято із трьох відділів: концерту, першої дії вистави «Назар Стодоля» і сценічного образу «В Тарасову ніч» Олекси Кобця. Після виконання «Заповіту», яке створило у присутніх святковий настрій, полонений Костянтин Даниленко виголосив змістовне, палке й щире слово «Значення Шевченка для українського народу». Потім були виконані хоріві твори на слова поета: «Кругом неправда і неволя...» (музика Миколи Ли-

сенка), «Сонце заходить, гори чорніють...» (Данила Роздольського), «Ой три шляхи широкії...» (Генріха Топольницького), «І золотої й дорогої...» (Дениса Січинського), «Ой гляну я, подивлюся...», «Косар» (разом з оркестрою, музика Станіслава Людкевича). «Музичне виконання, – згадував К. Даниленко, – стояло на високому поземі» (Даниленко, 1979, с. 190–191). Із великим піднесенням продекламовано «Галайду» і «Треті півні» з «Гайдамаків», «Сон». У концерті під орудою о. Євгена Турули взяли участь 175 співаків, музикантів та декламаторів (Даниленко, 1979, с. 191).

Надзвичайно добре відіграли таборові артисти-полонені дію з вистави Тараса Шевченка «Назар Стодоля» і сценічний образок «В Тарасові ніч». Кость Даниленко зазначав, коли «опущено завісу, то сяя ходила ходором, від крику та оплесків. Вітали артистів, викликали самого автора (О. Кобця), який на бажання публіки з’явився в сірій шенелі на театральній естраді й попливли йому в подяку громи оплесків, привітів!» (Пархоменко, 1917, с. 7–8).

Варто відзначити просвітню працю серед полонених українців у Фрайштадтському таборі проф. С. Смаль-Стоцького. Протягом 1917 р. – другої половини 1918 р. він вів загальний курс української мови й літератури, декламації та виразного читання, проводив популярні лекції з історії України. Паралельно готував лекції з шевченкознавства, які незмінно мали великий успіх у слухачів. Полонений Фрайштадтського табору, згодом старшина 1-ї козацько-стрілецької (Сірожупанної) дивізії Павло Дубрівний згадував: «... виклади професора Смаль-Стоцького з шевченкознавства набрали в таборі такої популярності, що аудиторія, розрахована на 1 000 осіб не могла всіх бажаючих вмістити. Так умів подати аналіз Шевченкових творів професор Смаль-Стоцький, що аудиторія з тисячою людей сиділа й уважно вислуховувала про “Великий Лях”, “Сон”, “Кавказ” та інше» (Дубрівний, 1979, с. 113–114). Серію лекцій про Т. Шевченка та його творчість С. Смаль-Стоцький виголошував і в німецьких українських таборах Зальцведель, Раштат та Вецляр. Як і у Фрайштадті, виклади вченого мали великий успіх.

Лютневі революційні події в Україні започаткували нове життя в таборах полонених українців у Центральних державах. Воно віддзеркалювало всі тогочасні події на Сході Європи, які стали для українських бранців духовним визволенням. Тепер уже ніхто з них не боявся, що після повернення з полону відповідатиме перед владою за своє українство (Патер, 2021, с. 88–89).

Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині з великим піднесенням сприймали революційні події в Україні. Так, у Терезінському таборі до лютневих подій 1917 р. полонені російські офіцери глузували над «хахлами», що своїми виставами їх лише забавляли. Однак після цих подій революція відбулася й у таборах полонених, зокрема й Терезіні. «Тоді, – згадував колишній полонений В. Прохода, – на велике здивування москалів пролунало слово Україна й український. Коли ж у Києві постала Українська Центральна Рада, то це викликало ще більшу ворожість не лише монархістів, але й демократів» (Прохода, 1979, с. 54).

Національно-освідомлювальна праця у таборах проводилася в дусі тодішніх політичних подій в Україні. Варто зазначити, що не у всіх таборах політичні настрої полонених були однаковими. Раштат, наприклад, був більш соціалістичним. Хоч, за суттю, українським, у якому «перероблювано “малоросів” і “хохлів” на свідомих українців» (Терлецький, 1919, с. 152). Зате в Зальцведельському й Вецлярському таборах скрізь був дух український і самостійницький. Полонені українці складали

присягу Центральній Раді, збирали кошти на Український національний фонд і по-всюдно був присутній Т. Шевченко. У таборах про Кобзаря читали лекції, проводили вечори декламації, ставили його вистави, друкували статті про його життя та творчість і традиційно відзначали Шевченківські свята.

У 1918 р. Кобзареве свято було для полонених українців незвичайним. «Що-права, – зазначав часопис “Розсвіт”, – ще раз за дротами, ще раз далеко від Дніпра, від України милої, далеко від могили, де спочило Святе Його тіло, ще раз – та цим разом, певне вже в останній» (Розсвіт, 1918, с. 1).

«Ми вольні! Зовсім таки вольні ... Ми вольні! – Браття, чи розумієте ви вагу цього великого слова? – запитував Б. Лепкий у статті “Перші Тарасові роковини на волі”, ніби з-понад 100 років, звертаючись до сьогоднішніх Шевченківських нащадків. – Чи вмієте ви як слід оцінити його великий зміст, чи вмієте гідно постояти за добро, яке вам дає в руки нинішня історична хвиля?» (Лепкий, 1918, с. 1).

Богдан Лепкий наголошував, що «відповідь мусить бути дана не словом, а ділом, великим ділом згоди, праці і турботи, щоб добути волю забезпечити, щоб українську державу зробити сильною і щасливою, щоб український народ поставити на тому ступені розвитку й добробуту, на якому він стояти повинен відповідно до свого числа населення й багатства землі» (Лепкий, 1918, с. 1).

Полонені українці Зальцведеля зазначали, що «перший раз стрічаємо це свято, як горожани Української Народної Республіки. І перший раз на цім святі ми можемо сказати, що заповіт нашого Пророка виконаний вповні» (Т. О., 1918, с. 1). Омелян Терлецький акцентував, що Тарас Шевченко був першим, хто почав боротьбу з московським царатом, і тим, хто поставив українцям ясно мету їх визвольних змагань. Шевченкові ідеї втілилися в життя українські борці в 1917–1918 рр. «Вони йшли до бою з вірою, – наголошував О. Терлецький, – що роблять добре діло, що роблять те, чого домагався від нас Батько Тарас» (Т. О., 1918, с. 1).

Відзначаючи 104-ті роковини від дня народження Т. Шевченка, фрайштадтці зазначали, що «вся Україна з великою урочистістю обходить своє національне свято». «Сьогодні вперше вся Україна обходить це велике свято, – писав полонений під псевдонімом “Байда”, – у своїй власній вільній хаті. І вже ніхто не сміє сказати: “не разрешаю”, як це було раніше» (Байда, 1918, с. 2).

Палка, жертовна, глибока й щира любов Поета до вимріяної України запалила серця шевченкового народу мрією про Україну і зробила її об’єктом загального прагнення на всьому українському етнічному просторі (Реєнт, Мех, 2014, с. 5–9).

Варто наголосити, що дух Великого Тараса й сьогодні витає над Україною, і, напевно, втішається, що нащадки сповнили його заповіт і не забувають пом’янути його не злим, тихим словом. Будьмо певні, як довго житиме український народ, так довго в душі своїй він носитиме ім’я Т. Шевченка – свого Великого Кобзаря, апостола й мученика за правду і волю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Байда. (1918). Тарас Шевченко і Самостійна Україна. *Розвага*, 9, 1–2.
- Василенко, К. (1916). Віча в 55 роковини смерті Т. Шевченка 26 лютого ст.ст. 1916 року. *Розвага*, 5, 11.
- Вашко. (1917). Як святкували пам’ять Шевченка. *Розсвіт*, 14–15, 4.
- Вільне слово. (1916). 8–9, 4–9.

- Верниволя, В. (1917а). Тарас Шевченко. *Вільне слово*, 19, 1.
- Верниволя, В. (1917b). Тарас Шевченко. *Вільне слово*, 20–21, 1.
- Вісти. (1915). Роковини Шевченка. *Вістник Союзу визволення України*, 11–12, 24.
- Вістник*. (1915), 31–32, 11.
- Глядач. (1915). Тарасове свято в полоні (вражіння зі свята). *Розвага*, 9, 2–3.
- Голубець, М. (1934). *Рік грози і надії*. 1914. Львів.
- Гоян, Я. (1998). «Що з серця йде...». *Шевченко, Т. Кобзар*. Київ, 402.
- Даниленко, К. (1979). Драматичне т[оварист]во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт. *Союз визволення України. 1914–1918. Відень*. Нью-Йорк, 175–197. *Діло*. (1914, 10 березня).
- До Союзу визволення України. (1917). *Громадська думка*, 1, 1.
- Дорошенко, В. (1915). В сто-перші роковини. *Вістник*, 11–12, 1–3.
- Дорошенко, В. (1917). *Українство в Росії (новітні часи)*. Відень.
- Дорошенко, Д. (1954). *Історія України. 1917–1923 рр.* (Т. 1: Доба Центральної Ради). Нью-Йорк.
- Дубрівний, П. (1979). Культурно-просвітня робота в таборі Фрайштадт. *Союз визволення України. 1914–1918. Відень*. Нью-Йорк, 99–156.
- Жеплинський, Б. (2015). Шевченківські вечори на Лемківщині. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* (Вип. 25: Тарас Шевченко і соборна Україна). Львів, 449–450.
- Жук, А. (1917). Заборона Шевченкових свят у Росії в 1914 р. *Вістник*, 141, 168–169.
- З листа:** (1919). З листа Олександра Скорописа до автора [Омеяна Терлецького]. *Терлецький О. Історія української громади в Раїтаті. 1915–1918*. Київ; Ляйпціг: Українська Накладня, 18.
- Заброварний, С. (2015). Столітній ювілей Тараса Шевченка в Перемишлі. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* (Вип. 25: Тарас Шевченко і соборна Україна). Львів, 441–448.
- Іваненко, Й. (1915). Тарас Шевченко. *Розвага*, 8, 2–3.
- Кобець, О. (1959). *Записки полоненого (пригоди і враження учасника Першої світової війни)*. Мюнхен.
- Шевченко, Т. Кобзар*. (1998). Київ.
- Коваль, Р. (2014). *Шевченкіана Михайла Гаврилка*. Київ.
- Левицький, С. (б. р.). *При «пруському» корпусному штабі*. <https://100kroktiv.info/wp-content/uploads/2019/11/sample.pdf>
- Лепкий, Б. (1918). Перші Тарасові роковини на волі. *Громадська думка*, 16, 1.
- Лисий, П. (1916). Одна цеголка. *Розсвіт*, 15–16, 4.
- Лисяк-Рудницький, І. (1994). Драгоманов як політичний теоретик. *Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2 т., 1*. Київ.
- Литвин, В. (2008). *Історія України*. Київ.
- Литвин, В. (2014). *Образи Великого Кобзаря в українській інтелектуальній історії (до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка)*. Київ.
- Литвин, М. (2015). Шевченків стяг стрілецької звитяги. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* (Вип. 25: Тарас Шевченко і соборна Україна). Львів, 261–267.

- Луцький, Ю. (1998). *Між Гоголем і Шевченком*. Київ.
- М[арко] М[итигівський]. (1917). Назар Стодоля. *Розвіт*, 14–15, 3.
- М[ихайло] Б[іличенко]. (1917). Зі споминів. *Розвіт*, 14–15, 4–5.
- Маркіянович, Л. (1916). Віча в 55 роковини смерті Т. Шевченка 26 лютого ст. ст. 1916 року. *Розвага*, 5, 10–11.
- Мелень, Т. (1915а). Культ Шевченка. *Вістник*, 13–14, 1–12.
- Мелень, Т. (1915б). Шевченкове свято у Варпалянці. *Вістник*, 19–20, 12–14.
- Наріжний, С. (1942). *Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*, 1. Прага.
- Наша платформа. (1914). *Вістник*, 1, 1–2.
- Невеселий, І. (1916). «Кобзар» мене відродив. *Вільне слово*, 8–9, 7–9.
- Невивпненний «Заповіт». (1917). *Вістник*, 11, 161.
- Ніжинець. (1917). Шевченківське свято. *Розвага*, 10, 7.
- О[мельяно] Т[ерлецький]. (1917). Шевченківське свято. *Розвіт*, 15, 3.
- Палієнко М., Срібняк І. *Книжковий рух у таборах полонених вояків-українців у Німеччині під час Першої світової війни*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/33484/1/I_Sribnyak_M_Paliienko_RiKSU_2020_25_13_IFF.pdf
- Пархоменко, К. (Даниленко, К.). (1917). Шевченкове свято. *Розвага*, 10, 7–8.
- Патер, І. (2000). *Союз визволення України: проблеми державності і соборності*. Львів.
- Патер, І. (2015). Шевченкіяна Союзу визволення України. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* (Вип. 25: Тарас Шевченко і соборна Україна). Львів, 268–285.
- Патер, І. (2021). Союз визволення України: військово-політичний аспект (1914–1918 рр). *Військово-науковий вісник*, 35. Львів, 81–113.
- Полонений з Гетьманщини. (1917). Як одсвятковано півстолітні роковини смерті Тараса Шевченка в Лубнах. *Вістник*, 141, 166.
- Прохода, В. (1979). Вплив «Фрайштадтської республіки» і Союзу визволення України на українську чинність у старшинських таборах у Терезіні та Йозифові. *Союз визволення України. 1914–1918. Відень*. Нью-Йорк, 51–56.
- Реєнт, О., Мех, Н. (2014). Сім Шевченкових ювілеїв. *Красзнавство*, 1, 5–9.
- Розвага*. (1916). 5, 11.
- Розвіт*. (1916). 8–9, 4–5.
- Розвіт*. (1917). 14–15, 2–4.
- Розвіт*. (1918). 14, 1.
- Святочний концерт. (1916). *Вістник*, 35–36, 294.
- Сімович, В. (1915). «Великий Льох» Тараса Шевченка. *Вістник*, 11–12, 8–11.
- Сімович, В. (1921). Шевченків заповіт і 1914 рік. *З великого часу. Український альманах з 98 ілюстраціями*. Київ; Львів; Відень, 11–12.
- Смаль-Стоцький, С. (1934). *Т. Шевченко. Інтерпретації*. Варшава.
- Союз: Союз визволення України. 1914–1918. Відень**. (1979). Нью-Йорк.
- Субтельний, О. (1992). *Історія України*. Київ.
- Т[ерлецький], О. (1918). Заповіт Шевченка виконаний. *Вільне слово*, 20, 1.
- Терлецький, О. (1919). *Історія української громади в Раїтаті. 1915–1918*. Київ; Ляйпціг.
- Товариш. (1916). Шевченків заповіт і його політична думка. *Вільне слово*, 8–9, 5–6.

Троцький, М. (1917). Шевченко і війна. *Вістник*, 141, 171.

ЦДАВО: Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО України), ф. 4405 (Союз визволення України, 1914–1918), оп. 1. спр. 74, арк. 1–8.

Чалий, М. (Кравчук Микола). (1917). До Січі. *Розсвіт*, 14–15, 4.

Червоний, Г. (1916). Згадки про святкування столітнього ювілею вродин Тараса Шевченка на російській Україні. *Розвага*, 5, 2–5.

Шанковський, Л. (2000). Табори полонених. *Енциклопедія українознавства*, 8. Львів, 3121.

Шевченко, Т. (1915). *Кобзарь. Вибір поезій*, 1, 2. Відень.

ШЕВЧЕНКОВЕ СВЯТО: Шевченкове свято в воєнному полоні. (1915). *Розвага*, 8, 3.

Якимець. (1916). Моє перше знаомство з «Кобзарем». *Вільне слово*, 8–9, 7.

LAC-1: Library and Archives Canada (LAC). R-2297-0-3-E. Vol. 15. File 22.

LAC-2: LAC. R-2297-0-3-E. Vol. 21. File 25.

REFERENCES

Baida. (1918). Taras Shevchenko i Samostiina Ukraina. *Rozvaha*, 9, 1–2 (in Ukrainian).
Vasylenko, K. (1916). Vicha v 55 rokovyny smerti T. Shevchenka 26 liutoho st.st. 1916 roku. *Rozvaha*, 5, 11 (in Ukrainian).

Vashko. (1917). Yak sviatkuvaly pamiat Shevchenka. *Rozsvit*, 14–15, 4 (in Ukrainian).
Vilne slovo. (1916). 8–9, 4–9 (in Ukrainian).

Vernyvolia, V. (1917a). Taras Shevchenko. *Vilne slovo*, 19, 1 (in Ukrainian).

Vernyvolia, V. (1917b). Taras Shevchenko. *Vilne slovo*, 20–21, 1 (in Ukrainian).

Visty. (1915). Rokovyny Shevchenka. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 11–12, 24 (in Ukrainian).

Vistnyk. (1915). 31–32, 11 (in Ukrainian).

Hliadach. (1915). Tarasove sviato v poloni (vrazhinnia zi sviata). *Rozvaha*, 9, 2–3 (in Ukrainian).

Holubets, M. (1934). *Rik hrozy i nadii. 1914*. Lviv (in Ukrainian).

Hoian, Ya. (1998). «Shcho z sertsia yde...». *Shevchenko, T. Kobzar*. Kyiv, 402 (in Ukrainian).

Danylenko, K. (1979). Dramatychnе t[ovaryst]vo imeny Ivana Kotliarevskoho u tabori Fraishtadt. *Soiuz vyzvolennia Ukrainy. 1914–1918. Viden*. Niu-York, 175–197 (in Ukrainian).

Dilo. (1914, Berezen 10). (in Ukrainian).

Do Soiuzu vyzvolennia Ukrainy. (1917). *Hromadska dumka*, 1, 1 (in Ukrainian).

Doroshenko, V. (1915). V sto-pershi rokovyny. *Vistnyk*, 11–12, 1–3 (in Ukrainian).

Doroshenko, V. (1917). *Ukrainstvo v Rosii (noviishi chasy)*. Wien (in Ukrainian).

Doroshenko, D. (1954). *Istoriia Ukrainy. 1917–1923 rr.* (T. 1: Doba Tsentralnoi Rady). New-York (in Ukrainian).

Dubrivnyi, P. (1979). Kulturno-prosvitnia robota v tabori Fraishtadt. *Soiuz vyzvolennia Ukrainy. 1914–1918. Viden*. New-York, 99–156 (in Ukrainian).

Zheplynyskyi, B. (2015). Shevchenkivski vechory na Lemkivshchyni. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* (Vyp. 25: Taras Shevchenko i soborna Ukraina). Lviv, 449–450 (in Ukrainian).

Zhuk, A. (1917). Zaborona Shevchenkovykh sviat u Rosii v 1914 r. *Vistnyk*, 141, 168–169 (in Ukrainian).

Z lysta: (1919). *Z lysta Oleksandra Skoropysa do avtora [Omeliana Terletskeho]. Terletskyi O. Istoriiia ukrainskoi hromady v Rashtati. 1915–1918*. Kyiv; Liaiptsih: Ukrainska Nakladnia, 18 (in Ukrainian).

Zabrovarnyi, S. (2015). Stolitnii yuvilei Tarasa Shevchenka v Peremyshli. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* (Vyp. 25: Taras Shevchenko i soborna Ukraina). Lviv, 441–448 (in Ukrainian).

Ivanenko, Y. (1915). Taras Shevchenko. *Rozvaha*, 8, 2–3 (in Ukrainian).

Kobets, O. (1959). *Zapysky polonenoho (pryhody i vrazhennia uchasnyka Pershoi svitovoi viiny)*. München (in Ukrainian).

Shevchenko, T. Kobzar. (1998). Kyiv (in Ukrainian).

Koval, R. (2014). *Shevchenkiana Mykhaila Havrylka*. Kyiv (in Ukrainian).

Levytskyi, S. (n. d.). *Pry «pruskomu» korpusnomu shtabi*. <https://100kroktiv.info/wp-content/uploads/2019/11/sample.pdf> (in Ukrainian).

Lepkyi, B. (1918). Pershi Tarasovi rokovyny na voli. *Hromadska dumka*, 16, 1 (in Ukrainian).

Lysyi, P. (1916). Odnia tseholka. *Rozsvit*, 15–16, 4 (in Ukrainian).

Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). Drahomanov yak politychnyi teoretyk. *Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese: u 2 t., 1*. Kyiv (in Ukrainian).

Lytvyn, V. (2008). *Istoriiia Ukrainy*. Kyiv (in Ukrainian).

Lytvyn, V. (2014). *Obrazy Velykoho Kobzaria v ukrainskii intelektualnii istorii (do 200-richchia vid dnia narodzhennia T. H. Shevchenka)*. Kyiv (in Ukrainian).

Lytvyn, M. (2015). Shevchenkiv stiah striletskoi zvytiahy. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* (Vyp. 25: Taras Shevchenko i soborna Ukraina). Lviv, 261–267 (in Ukrainian).

Lutskiy, Yu. (1998). *Mizh Hoholem i Shevchenkom*. Kyiv (in Ukrainian).

M[arko] M[ytiievskiy]. (1917). Nazar Stodolia. *Rozsvit*, 14–15, 3 (in Ukrainian).

M[ykhailo] B[ilychenko]. (1917). Zi spomyniv. *Rozsvit*, 14–15, 4–5 (in Ukrainian).

Markiiianovych, L. (1916). Vicha v 55 rokovyny smerti T. Shevchenka 26 liutoho st. 1916 roku. *Rozvaha*, 5, 10–11 (in Ukrainian).

Melen, T. (1915a). Kult Shevchenka. *Vistnyk*, 13–14, 1–12 (in Ukrainian).

Melen, T. (1915b). Shevchenkove sviato u Varpaliantsi. *Vistnyk*, 19–20, 12–14 (in Ukrainian).

Narizhnyi, S. (1942). *Ukrainska emihratsiia: kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymi viinamy, 1*. Praha (in Ukrainian).

Nasha platforma. (1914). *Vistnyk*, 1, 1–2 (in Ukrainian).

Neveselyi, I. (1916). «Kobzar» mene vidrodyv. *Vilne slovo*, 8–9, 7–9 (in Ukrainian).

Nevypovnennyi «Zapovit». (1917). *Vistnyk*, 11, 161 (in Ukrainian).

Nizhynets. (1917). Shevchenkivske sviato. *Rozvaha*, 10, 7 (in Ukrainian).

O[melian] T[erletskyi]. (1917). Shevchenkivske sviato. *Rozsvit*, 15, 3 (in Ukrainian).

Paliienko M., Sribniak I. *Knyzhkovyi rukh u taborakh polonenykh voiakiv-ukraintsiv u Nimechchyni pid chas Pershoi svitovoi viiny*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/33484/1/I_Sribnyak_M_Paliienko_RiKSU_2020_25_13_IFF.pdf (in Ukrainian).

Parkhomenko, K. (Danylenko, K.). (1917). Shevchenkove sviato. *Rozvaha*, 10, 7–8 (in Ukrainian).

Pater, I. (2000). *Soiuz vyzvolennia Ukrainy: problemy derzhavnosti i sobornosti*. Lviv (in Ukrainian).

Pater, I. (2015). Shevchenkiiana Soiuzu vyzvolennia Ukrainy. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* (Vyp. 25: Taras Shevchenko i soborna Ukraina). Lviv, 268–285 (in Ukrainian).

Pater, I. (2021). Soiuz vyzvolennia Ukrainy: viiskovo-politychnyi aspekt (1914–1918 rr). *Viiskovo-naukovy visnyk*, 35. Lviv, 81–113 (in Ukrainian).

Polonenyi z Hetmanshchyny. (1917). Yak odsviatkovano pivstolitni rokovyny smerty Tarasa Shevchenka v Lubnakh. *Vistnyk*, 141, 166 (in Ukrainian).

Prokhoda, V. (1979). Vplyv «Fraishtadtskoi respubliky» i Soiuzu vyzvolennia Ukrainy na ukrainsku chynnist u starshynskykh taborakh u Terezini ta Yozyfovi. *Soiuz vyzvolennia Ukrainy. 1914–1918. Viden*. New-York, 51–56 (in Ukrainian).

Reient, O., & Mekh, N. (2014). Sim Shevchenkovykh yuvileiv. *Kraieznavstvo*, 1, 5–9 (in Ukrainian).

Rozvaha. (1916). 5, 11 (in Ukrainian).

Rozsvit. (1916). 8–9, 4–5 (in Ukrainian).

Rozsvit. (1917). 14–15, 2–4 (in Ukrainian).

Rozsvit. (1918). 14, 1 (in Ukrainian).

Sviatochnyi kontsert. (1916). *Vistnyk*, 35–36, 294 (in Ukrainian).

Simovych, V. (1915). «Velykyi Lokh» Tarasa Shevchenka. *Vistnyk*, 11–12, 8–11 (in Ukrainian).

Simovych, V. (1921). Shevchenkiv zapovit i 1914 rik. Z velykoho chasu. *Ukrainskyi almanakh z 98 iliustratsiiamy*. Kyiv; Lviv; Wien, 11–12 (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, S. (1934). *T. Shevchenko. Interpretatsii*. Warszawa (in Ukrainian).

Soiuz vyzvolennia Ukrainy. 1914–1918. Viden. (1979). New-York (in Ukrainian).

Subtelnyi, O. (1992). *Istoriia Ukrainy*. Kyiv (in Ukrainian).

T[erlets]kyi, O. (1918). Zapovit Shevchenka vykonanyi. *Vilne slovo*, 20, 1 (in Ukrainian).

Terletskyi, O. (1919). *Istoriia ukrainskoi hromady v Rashtati. 1915–1918*. Kyiv; Leipzig (in Ukrainian).

Tovarysh. (1916). Shevchenkiv zapovit i yoho politychna dumka. *Vilne slovo*, 8–9, 5–6 (in Ukrainian).

Trotskyi, M. (1917). Shevchenko i viina. *Vistnyk*, 141, 171 (in Ukrainian).

TsDAVO: Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlyady i upravlinnia (TsDAVO Ukrainy), f. 4405 (Soiuz vyzvolennia Ukrainy, 1914–1918), op. 1. spr. 74, ark. 1–8 (in Ukrainian).

Chalyi, M. (Kravchuk Mykola). (1917). Do Sichy. *Rozsvit*, 14–15, 4 (in Ukrainian).

Chervonyi, H. (1916). Zghadky pro sviatkuvannia stolitnoho yuvileiu vrodyn Tarasa Shevchenka na rosyiskii Ukraini. *Rozvaha*, 5, 2–5 (in Ukrainian).

Shankovskyi, L. (2000). Tabory polonenykh. *Entsyklopediia ukrainoznavstva*, 8. Lviv, 3121 (in Ukrainian).

Shevchenko, T. (1915). *Kobzar. Vybir poezii*, 1, 2. Wien (in Ukrainian).

Shevchenkove sviato: Shevchenkove sviato v voiennomu poloni. (1915). *Rozvaha*, 8, 3.

Iakymets. (1916). Moie pershe znakomstvo z «Kobzarem». *Vilne slovo*, 8–9, 7.

Library and Archives Canada (LAC). R-2297-0-3-E. Vol. 15. File 22 (in English).

LAC. R-2297-0-3-E. Vol. 21. File 25 (in English).

Ivan PATER

Doctor of Historical Sciences, Professor

Chief Research Fellow of the Department of Contemporary History

I.Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine ORCID: <https://>

orcid.org/0000-0003-4340-7735

e-mail: I.Pater@nas.gov.ua

SHEVCHENKIANA OF UKRAINIAN PRISONERS OF WAR IN AUSTRO-HUNGARIAN AND GERMAN CAMPS (1914–1918)

The article examines in detail the celebration of Shevchenko's holidays by Ukrainian prisoners of war in the camps of Austria-Hungary (Freistadt) and Germany (Wetzlar, Salzwedel, and Rastat). Ukrainian citizens celebrated Shevchenko's Days every year in March, which became a national holiday. During the period of Russian rule in the Dnieper Ukraine, the tsarist government forbade the commemoration of Taras Shevchenko, especially in 1914, when Ukrainians around the world celebrated the 100th anniversary of the poet's birth, and the «silent anniversary» was celebrated in the Dnieper Ukraine.

During the First World War, more than 500 000 Ukrainians were captured by the Central Powers. However, while in captivity, captive Ukrainians did not forget to honour the memory of the Great Taras. Thanks to the activities of the Union for the Liberation of Ukraine, majestic celebrations in honour of Kobzar – not only as a brilliant poet, but also as a spiritual inspirer of the Ukrainian nation – were held annually in all Ukrainian camps in Austria-Hungary and Germany. Under the influence of Shevchenko's ideas, all conscious Ukrainians awoke, and with his works he inspired Ukrainians to believe in the possibility of being masters in their own homes, and to achieve this goal he pointed out that it is necessary to «break the chains» and build a «new free family».

The study points to the majesty of Shevchenko's celebrations in all the camps, which brought together hundreds of prisoners. Every year, special issues were dedicated to the Shevchenko holiday, in which individual works of the poet, articles about his creative achievements, and most importantly, the importance of Shevchenko for Ukraine as a fighter for freedom were published.

The author emphasised the celebrations of Shevchenko's holidays by prisoners after the revolution in Ukraine. Speakers emphasised that he was the first to start the fight against tsarism, and his ideas were implemented by Ukrainian fighters in 1917-1918. Nowadays, descendants continue to honour the memory of their great poet.

Key words: Taras Shevchenko, prisoner of war camps, commemoration of the poet.